

SCIENTIFIC HYPOTHESES ABOUT THE CONCEPT OF ETHNIC IDENTITY

A. D. Bababekov

*Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan*

Sh. A. Mukhrimjonov

*Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: Ethnicity, ethnic identity, the role of ethnic factors, general ethnic awakening, J. Mead, Sigmund Freud, group psychology, historian V.V. Mavrodin, literary critic D.S. Likhachev, ethnographer P.I. Kushner, identification, etc.

Received: 13.12.24

Accepted: 15.12.24

Published: 17.12.24

Abstract: The article reflects research conducted on the basis of the opinions of various scientists about ethnicity and ethnic identity. In it, the author describes the introduction into science of such concepts as ethnicity and ethnic identity, their essence and content in comparative, scientific analysis.

ETNIK O'ZIGA HOSLIK TUSHUNCHASI HAQIDA ILMYIY FARAZLAR

A. D. Bababekov

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Uuniversiteti
Toshkent, O'zbekiston*

Sh. A. Muhrimjonov

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Uuniversiteti
Toshkent, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Etniklik, etnik o'ziga hoslik, etnik omillarning roli, umumbashariy etnik uyg'onish, J.Mid, Zigmund Freyd, guruh psixologiyasi, tarixchi V.V.Mavrodin, adabiyotshunos D.S. Lixachev, etnograf P.I.Kushner, Identifikatsiya va hokazolar

Annotatsiya: Maqolada etniklik va etnik o'ziga hoslik haqida turli olimlar aytgan fikrlariga oid amalga oshirilgan tadqiqotlar aks etgan. Unda muallif fanga etniklik va etnik o'ziga hoslik kabi tushunchalarning kirib kelishi, ularning mohiyati, mazmuni qiyosiy, ilmiy tahlil uslubida qilingan.

НАУЧНЫЕ ГИПОТЕЗЫ О ПОНЯТИИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

А. Д. Бабабеков

*Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Ташкент, Узбекистан*

Ш. А. Мухримджанов

*Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

<p>Ключевые слова: Этничность, этническая идентичность, роль этнических факторов, всеобщее этническое пробуждение, Дж. Мид, Зигмунд Фрейд, групповая психология, историк В.В.Мавродин, литературовед Д.С. Лихачев, этнограф П.И.Кушнер, идентификация и др.</p>	<p>Аннотация: В статье отражены исследования, проведенные на основе мнений различных ученых об этничности и этнической идентичности. В ней автор описывает внедрение в науку таких понятий, как этничность и этническая идентичность, их сущность и содержание в сравнительном, научном анализе.</p>
--	---

Kirish. Ma'lumki, XX asrning 60-yillaridan boshlab "etnik" va "etnik o'ziga xoslik" atamaları ijtimoiy psixologlar, siyosatshunoslar, etnologlar, sotsiologlar, madaniyatshunoslar va faylasuflarning tadqiqot mavzusi bo'lib kelgan.

Atamalar G'arb falsafiy antropologiyasi va ijtimoiy falsafasida milliy madaniyat, timsollashning milliy shakllari, milliy-etnik ongni o'rganishda ham keng qo'llanila boshlandi. Shu bilan birga, etnik o'ziga xoslik muammosi atrofidagi mulohaza juda yomon tuzilgan va chegaralangan, bu "etnos" va "etniklik" tushunchalarining yagona talqini yo'qligi bilan bog'liq.

Bu mavzu horijda XX asrning II yarmida ommalashdi. Bizga yetib kelganiga hali ko'p bo'lgani yo'q. Horijda ushbu mavzuda, Zigmund Freyd, J.Mid, Елаева И.Э. Yelayeva I.E., C. Levi-Strous, [1] va boshqalar shug'ullangan. Yurtimizda bo'lsa, U.M. Mengliqulov, K.S.Sobirova, To'xtayev X.P [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqola umumqabul qilingan metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik va ilmiy xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Etnik o'ziga xoslik mazmuni ma'lum bir etnik guruh a'zolari tomonidan baham ko'rilgan turli xil etnosotsial g'oyalarni o'z ichiga oladi. Bu fikr-mulohazalarning salmoqli qismi umumiy tarix, madaniyat, urf-odatlar, kelib chiqish joylari va davlatchilikdan xabardorlik natijasidir. Etnosotsial g'oyalar orasida markaziy o'rinni o'z va boshqa etnik guruhlarining tasvirlari egallaydi. Ushbu bilim ushbu etnik guruh a'zolarini bog'laydi, shuning uchun uni boshqalardan ajratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Uzoq vaqt davomida ilmiy dunyoda odamlar o'rtasidagi etnik va madaniy tafovutlar o'zgarma va modernizatsiya, fuqarolik jamiyati rivojlanishi va shaxsiy individuallik tufayli bir

muncha vaqt o'tgach yo'qoladi, degan fikr hukmron edi. Binobarin, etnik o'ziga xoslik asta-sekin "etnik" bo'lishni to'xtatgan odamlar uchun ahamiyatli bo'lmay qoladi.

Shu sababli, XX asrning 60-70-yillarida boshlangan va turli tipdagi va rivojlanish darajasidagi ko'pchilik mamlakatlar va jamiyatlarga (an'anaviydan postindustrialgacha) ta'sir ko'rsatgan etnik o'ziga xoslikning o'sishi hatto zamonaviylikning etnik paradoksi deb ataldi.

Ammo XXI asr boshlarida "etnik omillarning roli, deyarli umumbashariy etnik uyg'onish"ning kuchayishi insoniyat taraqqiyotining asosiy xususiyatlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Ularning kelib chiqishiga bo'lgan qiziqish alohida shaxslarda, shuningdek, butun xalqlar orasida turli shakllarda namoyon bo'ladi: qadimiy urf-odat va an'analarni qayta tiklashga urinishlardan, kasbiy madaniyatni folklorlashtirishdan tortib, "sirli xalq ruhini" yaratish yoki o'z milliy davlatchiligini tiklashga urinishlargacha.

"Shaxsni o'rganish va bu kontseptsyaning shakllanishi birinchi marta Zigmund Freyding "Guruh psixologiyasi va ego tahlili" asarida muhokama qilingan bo'lib, unda shaxsiyat ta'rifi psixologik kontekstda ko'rib chiqilgan [3]

Z.Freyding fikricha, o'ziga xoslik - bu shaxsning o'zini o'zi (meni) haqidagi psixologik g'oyasi, uning individual o'ziga xosligi va yaxlitligini sub'ektiv tuyg'usi bilan tavsiflanadi; shaxsning o'zini (qisman ongli, qisman behush) ma'lum tipologik toifalar (ijtimoiy mavqei, jinsi, yoshi, roli, modeli, me'yori, guruhi, madaniyati va boshqalar) bilan uyg'unlashtirishi."

J.Mid o'ziga xoslik yoki o'zini o'zi anglash deganda, "insonning o'z xatti-harakati va hayotini bog'langan, bir butun sifatida idrok etish qobiliyatini" tushundi [4]

O'ziga xoslik kontseptsiyasining shakllanishiga etnik kelib chiqishining ongli va ongsiz ko'rinishlarini o'rganishda psixologik antropologiya sohasidagi ishlar va tadqiqotlar katta hissa qo'shdi. Biroq, aynan Erikson o'ziga xoslik kontseptsiyasini yaratgan va uni zamonaviy ijtimoiy nazariyada markaziy o'ringa olib kelgan. Uning fikricha, "o'zlikni anglash shaxsiy o'ziga xoslik va tarixiy davomiylilik tuyg'usi bo'lib, u o'zini o'ziga xoslik sifatida idrok etish va zamon va makonda o'z mavjudligining uzluksizligini anglashga asoslanadi". "Boshqalar" mening shaxsim va davomiyligimni tan oladilar. O'ziga xoslik - bu bolalik davrida muvaffaqiyatli ego sintezi va qayta sintezi natijasida paydo bo'ladigan konfiguratsiya. U asta-sekin moyilliklarni, asosiy qobiliyatlarni, muhim identifikatsiyalarni, samarali himoyani, muvaffaqiyatli sublimatsiyalarni va doimiy rollarni birlashtiradi.

S.Xollning ta'kidlashicha, o'ziga xoslik doimo o'zining "to'liqsizligini" saqlab qoladi, u doimo "jarayonda", doimo shakllanadi. I.E.Elaveyaning maqolasi mahalliy etnologik tadqiqotlarda etnik o'ziga xoslikni o'rganish muammolariga bag'ishlangan. Muallif o'zining tarixshunoslik inshosini "uslubiy aks ettirish" deb ta'riflaydi, uning maqsadi "etnik o'ziga xoslik"

kontsepsiyasini qurish evolyutsiyasidagi eng muhim bosqichlarni ajratib ko'rsatish va ko'rib chiqishdir [5].

Shunday qilib, "etnik o'ziga xoslik" atamasi 40-yillarda milliy vatanparvarlik muammosi bilan bog'liq holda paydo bo'ldi. Unga yetakchi rus olimlari - tarixchi V.V.Mavrodin, adabiyotshunos D.S. Lixachev va etnograf P.I.Kushnerlarning asarlarida alohida e'tibor qaratilgan.

XX asrning 70-yillari boshlarida C. Levi-Strous identifikatsiya inqirozi asrning yangi baxtsizligi bo'ladi deb hisobladi va ilgari surilgan muammoning holati o'zgarishini bashorat qildi: ijtimoiy-falsafiy va psixologik mulohazalar fanlararo yondashuv darajasigacha kengayib boradi [6].

Psixologik antropologiya sohasida eng mashhurlari amerikalik olimlar J. De Voye va L. Romanussi-Rossning shaxsiyat haqidagi asarlari va tadqiqotlaridir. Ushbu asarlarda o'ziga xoslik o'tmishga yo'naltirilgan va ma'lum bir shaxs yoki guruhning madaniy an'alarida mujassamlangan identifikatsiya shakli sifatida ko'rilgan.

V.Yu. Xotinetsning fikricha, "etnik o'ziga xoslikni Eriksonning psixososyal o'ziga xosligi bilan taqqoslash kerak, bu etnik guruhning eksklyuziv etnik-madaniy xususiyatlariga asoslangan madaniy, etnik, lingvistik, diniy va boshqalar kabi bir qator o'z-o'zini identifikatsiyani o'z ichiga oladi. U etnik o'ziga xoslikning asosini etnik o'zini-o'zi identifikatsiya qilish, deb hisoblaydi" [7].

Ko'p madaniyatli makonda o'ziga xoslikni o'rganish zamonaviy insonning o'z hayotini tizimlashtirishga bo'lgan ehtiyoji, ma'lum bir jamiyatda hukmron bo'lgan qadriyatlarni, ramzlarni, xatti-harakatlar normalarini va boshqalarni qabul qilish zarurati bilan yangilanadi.

Shubhasiz, jamiyatning katta qismi uchun o'ziga xoslikni shakllantirish juda aniq e'tirof etilmagan jarayon bo'lib, u ko'proq sezgiga asoslanadi, shuning uchun M.A.Vodopyanova ta'kidlaganidek, "inertsia inson psixikasiga xos bo'lgan inertsia, undan qochish istagi. Ma'naviy stress, ko'pchilik o'zlarining "men" ni, individualligini rivojlantirishda, ular eng kam qarshilik yo'ldan borishlariga olib keladi, o'zlarining noyobligini zamonaviy ommaviy axborot vositalari "tayyor" taqdim etishi mumkin bo'lgan qisman o'ziga xosliklarning o'zgaruvchan mozaik to'plami bilan almashtiradilar [8].

Identifikatsiya - bu ko'plab identifikatsiya shakllarini o'z ichiga olgan murakkab tizimdir. Zamonaviy ilm-fanda o'ziga xoslik (mansublik) tushunchasini odatda tom ma'noda ko'rib chiqish qabul qilingan bo'lib, bu uning shakllarining ko'pligini, shuningdek, turli jamoalarga ega bo'lgan shaxslarning o'ziga xosligi uchun sub'ektiv muhim asoslarni o'rganishni tadqiqot doirasidan tashqarida qoldiradi. Tadqiqotchilar, asosan, o'ziga xoslikning (mansublikning) turli turlari - milliy, etnik, etnik-madaniy, irqiy, madaniy, sotsial-madaniy, yosh, kasbiy, mintaqaviy, mulkiy, siyosiy va boshqalar mavjudligini qayd etadilar. Identifikatsiyaning belgilangan shakllari umumiy

tan olinadi va tadqiqotda ko'pincha qo'llaniladi. Biroq, bu predikatlar qatoriga davlat o'ziga xosligini (davlatga mansubligini) kiritish zarur ko'rinadi, bu shaxsning davlat bilan o'zligini anglashidir.

O'ziga xoslik, shaxsning boshqalarga, o'ziga va boshqalarga nisbatan o'zini o'zi belgilashi sifatida, tug'ilgan joyi, o'zini o'zi belgilashi, irqi va millati, ona tili bilan belgilanadigan ijtimoiy tuzilmadir. Shaxsning o'zligini o'zi belgilashda diniy mansublik, yashash hududi, fuqarolik, kasbiy va oilaviy ahvol, va boshqalar muhim ahamiyatga ega, ammo bu xususiyatlar o'zgarib turishga mahkumdur. Aytish mumkinki, shaxsiy o'ziga xoslik statiklik (barqarorlik) bilan tavsiflanmaydi va o'zgaruvchanlik jarayoniga bo'ysunadi, u doimiy harakatda bo'ladi, shuning uchun inson hayotining turli bosqichlarida turli xususiyatlarning ustunligi kuzatilishi mumkin. Boshqacha qilib aytganda, o'ziga xoslik muayyan holatlarning natijasi va mahsuli sifatida harakat qiladi.

O'z-o'zini identifikatsiya qilishning xarakterli dinamizmi o'ziga xoslik fenomenini o'rganish jarayonida ob'ektiv qiyinchilikni tashkil qiladi. Ma'lumki, tabiatan ko'p bo'lgan (etnik, mintaqaviy, konfessional, milliy-davlat va boshqalar) jamoaviy va madaniy o'ziga xosliklarning o'zaro chambarchas bog'liqligi, ularning o'zaro o'xshashligi va bog'liqligi, bir-biri bilan birlashib, turli vaziyatlarda uzilmas aloqani tashkil qiladi.

Etnik o'ziga xoslik "guruh a'zolarining ko'pchiligi uchun tug'ilishdan boshlab o'rnatiladi va bu ular baham ko'rgan ijtimoiy-madaniy tajribalar haqidagi taxminlarga asoslanadi. G.Tajfel ta'rifiga ko'ra, ijtimoiy o'ziga xoslik "individning o'zini o'zi anglashning bir qismi bo'lib, uning ijtimoiy guruhga a'zolibligini anglash bilan birga ushbu guruhga bog'liq bo'lgan qadriyat va hissiy tuyg'ularni anglash va qabul qilish orqali kelib chiqadi".

Etnik o'ziga xoslik – shaxsiy o'ziga xoslik, psixologik kategoriya bo'lib, u ma'lum bir etnik jamoaga mansubligini anglashni anglatadi. Shunday qilib, shaxsda etnik o'zini o'zi anglash etnik o'zini o'zi belgilash bilan bog'liqdir.

Etnologiyada o'ziga xoslik deganda shaxsning tashqi muhitning fazilatlarini va xususiyatlarini o'ziga singdirish jarayoni, uning shaxsiyatida ma'lum sharoitlarda muhim va hayotiy bo'lgan xususiyatlarni amalga oshirish istagi tushuniladi. G.G. Shpet etnik o'ziga xoslikni bir etnik jamoa bilan o'zining o'xshashligini anglash va boshqalardan ajralish tajribasi deb ta'riflagan.

Shuningdek, etnik o'ziga xoslik dinamik hodisa bo'lib, turli darajadagi tahlillarning o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi: shaxs, jamiyat va madaniyat darajasida.

Xulosa va takliflar. “O'zlikni anglash” va “etnik o'ziga xoslik” tushunchalarini qiyosiy tahlil qilish natijasida fuqarolik jamiyatini modernizatsiya qilish va rivojlanishi natijasida odamlar o'rtasidagi etnik va madaniy farqlar yo'qolib bormoqda, degan xulosaga keliish mumkin. Bu fakt globallashtirish davrida insonning o'z etnikiga mansubligidan voz kechish va aniq etnik chegaralarni

yo'q qilish tendentsiyasini ko'rsatadi. Boshqa tomondan, olimlar teskari jarayon haqida ham yozadilar: bugungi kunda qadimgi urf-odat va an'analarning tiklanishi, kasbiy madaniyatning folklorlashuvi va boshqalar orqali namoyon bo'ladigan etnik omillarning roli ortib bormoqda. "Etnik o'ziga xoslik" tushunchasining paydo bo'lishi milliy vatanparvarlik muammosi bilan bog'liq.

Psixologik antropologiya sohasiga murojaat qilsak, "o'ziga xoslik" tushunchasi mazmunan katta va har bir shaxsning ajralmas xususiyati ekanligi ayon bo'ladi. Identifikatsiya - o'tmishga yo'naltirilgan va muayyan shaxs yoki guruhning madaniy an'alarida mujassamlangan identifikatsiya shakli; shaxsning o'zini turli tipologik toifalar (ijtimoiy mavqei, jinsi, yoshi, roli, modeli, me'yori, guruhi, madaniyati) bilan aniqlashi; o'z xatti-harakatlarini va umuman hayotni idrok etish qobiliyati; shaxsiy o'ziga xoslik va tarixiy davomiylik hissi; bolalik davrida muvaffaqiyatli ego sintezi va qarshilik natijasida paydo bo'lgan konfiguratsiya. Bundan tashqari, o'ziga xoslik davomiylik sifatiga ega. Etnik o'ziga xoslikning asosi etnik o'zini o'zi identifikatsiya qilishdir. Identifikatsiya, shaxsning boshqalarga, o'ziga va boshqalarga nisbatan o'zini o'zi belgilashi sifatida, ijtimoiy tuzilma bo'lib, tug'ilgan joyi, o'z ismi, irqiy va milliy o'ziga xosligi va ona tili bilan belgilanadi. Shuningdek, diniy mansublik, yashash joyi va boshqalar. Etnik o'ziga xoslik ko'pchilik guruh a'zolari uchun tug'ilishdan boshlab o'rnatiladi va ular baham ko'rgan ijtimoiy-madaniy tajribaga asoslanadi. Etnik o'ziga xoslik shaxsiy o'ziga xoslik sifatida belgilanishi kerak. Psixologik kategoriya deb, insonning ma'lum bir etnik jamoaga mansubligini anglashini bildiradi.

Etnologiya sohasida "o'ziga xoslik" - bu shaxsning tashqi muhit xususiyatlarini o'ziga o'tkazish jarayoni, muayyan sharoitlarda o'z shaxsiyatidagi muhim va hayotiy ma'nolarni amalga oshirish istagi.

Shunday qilib, "o'ziga xoslik" va "etnik o'ziga xoslik" tushunchalarining asosiy ma'nolarini aniqlab, "etnik" va "o'z-o'zini anglash" tushunchalarini etnik o'ziga xoslikning tarkibiy qismlari sifatida ko'rib chiqishga o'tish kerak.

ADABIYOTLAR

[1] 1. Фрейд З. Групповая психология и анализ Эго / З. Фрейд. М.: Современные проблемы, Н.А. Столляр, М., 1926.; Мид Дж. Аз и Я / Дж. Мид // Американская социологическая мысль: тексты / под ред. 2. В.И. Добренькова. М.: Изд-во МГУ, 1994. С. 227-237.; 3. Елаева И.Э. Теоретические подходы к изучению этнической идентичности в отечественной науке // Этнологические исследования: Сб. ст.- Улан-Удэ: БНЦ СОРАН, 2000. – Вып.1. – С.29.; 4. Леви-Строс К.Л Структурная антропология / К.Л. Леви-Строс; пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. 512 с. (Серия «Психология без границ»).

[2] Mengliqulov U.M. O‘zbek etnomadaniyatining o‘ziga xos xususiyatlari; Sobirova K.S. Shaxs axloqiy tarbiyasini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o‘rni; To‘xtayev X.P. Milliy, diniy va umuminsoniy qadriyatlarning o‘zaro aloqadorligi.

[3] Фрейд З. Групповая психология и анализ Эго / З. Фрейд. М.: Современные проблемы, Н.А. Столляр, М., 1926.

[4] Мид Дж. Аз и Я / Дж. Мид // Американская социологическая мысль: тексты / под ред. В.И. Добренко. М.: Изд-во МГУ, 1994. С. 227-237.

[5] Елаева И.Э. Теоретические подходы к изучению этнической идентичности в отечественной науке // Этнологические исследования: Сб. ст.- Улан-Удэ: БНЦ СОРАН, 2000. – ВЫП.1. – С.29.

[6] Леви-Строс К.Л Структурная антропология / К.Л. Леви-Строс; пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. 512 с. (Серия «Психология без границ»).

[7] Хотинец В.Ю. Этническая идентичность и толерантность / В.Ю. Хотинец. Екатеринбург, 2002. 124 с.

[8] Водопьянова Н.А. формировании российской идентичности // Вектор идентичности на постсоветском пространстве. Ростов/н/Д., 2007. С. 48–57.